

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Drewniany język, czyli o trudnościach w opanowaniu prawidłowej wymowy rosyjskiej

Author: Izabela Nowak

Citation style: Nowak Izabela. (2019). Drewniany język, czyli o trudnościach w opanowaniu prawidłowej wymowy rosyjskiej. W: D. Gabryś-Barker, R. Kalamarz (red.), "Jakość w kształceniu językowym : rozważania teoretyczne i praktyczne rozwiązania" (s. 197-211). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Izabela Nowak

Drewniany język, czyli o trudnościach w opanowaniu prawidłowej wymowy rosyjskiej

Streszczenie: Celem autorki artykułu jest przybliżenie problemu opanowania przez Polaków poprawnej wymowy w języku rosyjskim jako obcym. Zaniedbywanie tego aspektu w procesie kształcenia wiąże się z nadmiernym przywiązaniem do opinii o podobieństwie językowym jako czynnika ułatwiającym opanowanie języka rosyjskiego, z jednoczesnym bagatelizowaniem właściwości prozodycznych języka rosyjskiego oraz interferencji międzyjęzykowej, która niezwykle silnie demonstruje się na poziomie fonetycznym.

Za przedmiot obserwacji posłużyły umiejętności w zakresie wymowy studentów kierunków niefilologicznych, którzy uczą się języka rosyjskiego w ramach lektoratu na poziomie podstawowym A1. W charakterze materiału empirycznego wykorzystano indywidualne nagrania studentów przesyłane do wykładowcy w ramach zadania domowego. Wnioski z badania zostały opatrzone wskazówkami o charakterze glottodydaktycznym. Wśród nich wskazano m.in. na sposoby kształtowania nawyków artykulacyjnych i prozodycznych w procesie uczenia się języka rosyjskiego.

Słowa kluczowe: fonetyka i fonologia, artykulacja, prozodia, interferencja, kompetencje językowe

1. Wprowadzenie

Stopień opanowania poprawnej wymowy w języku obcym jest warunkiem niezbędnym sprawnego komunikowania się i dlatego może być uznany za jeden z kluczowych czynników potwierdzających jakość kształcenia. Zachowanie zasad prawidłowej artykulacji w języku obcym nie tylko ułatwia komunikację, ale i ma walory estetyczne. Werbalizacja, która brzmi w sposób zbliżony do wymowy rodowitego użytkownika języka obcego, daje satysfakcję wszystkim uczestnikom aktu komunikacji i podnosi prestiż osoby władającej językiem obcym.

Drewniany język to metafora, która na potrzeby niniejszego tekstu pozwala w sposób obrazowy zasygnalizować problem niedostatecznie dobrze rozwiniętej swobody artykulacyjnej i niezadowalające efekty osiągane w nauce wymowy, obserwowane u osób deklarujących znajomość języka rosyjskiego. Celem podjętym w artykule jest wskazanie na typowe usterki fonetyczne odnotowane u polskich studentów uczących się języka rosyjskiego. Tekst zawiera także wskazówki dydaktyczne, których stosowanie, jak pokazuje własna praktyka pedagogiczna, w sposób znaczący podnosi jakość w zakresie opanowania prawidłowych nawyków artykulacyjnych.

2. Specyfika nauczania języka rosyjskiego skierowanego do Polaków

W obiegowej opinii opanowanie języka rosyjskiego przez Polaków nie sprawia trudności. Wynika to z podobieństwa obu języków, które może uruchamiać transfer pozytywny w zakresie rozpoznawania znaczenia leksykalnego określonych słów i wyrażeń. Zgodnie z teorią biernej percepcji, wysuwaną przez badaczy psychologiczno-fizjologicznych procesów związanych z mówieniem, podczas dekodowania mowy słuchacz dopasowuje docierające do niego układy dźwięków do matryc – abstrakcyjnych wzorców zmagazynowanych w umyśle (RUSIECKI 1993: 297). W warunkach podobieństwa językowego doświadczenia z językiem obcym mogą rodzić skojarzenia z doświadczeniami już posiadanymi z zakresu języka ojczystego lub innego, podobnie brzmiącego, języka obcego, co znacząco wpływa na zrozumienie treści. Z tego względu rozpoznawanie przekazu w języku rosyjskim przez Polaka, nawet na początkowym etapie jego znajomości, może być do pewnego stopnia ułatwione.

Tymczasem systemy fonologiczne obu języków w sposób istotny się różnią. Dodatkową trudność dla Polaków uczących się języka rosyjskiego stanowi prozodia, czyli brzmieniowe właściwości mowy nakładające się na głoskowy, sylabiczny i wyrazowy ciąg wypowiedzi. Spośród składających się na nią zmiennych (intonacja, iloczyn, akcent) najtrudniejszą barierę stanowi akcent wyrazowy. Akcent wyrazowy może być stały (przy odmianie może pozostawać na tym samym miejscu), swobodny (nie jest przywiązany do żadnej określonej sylaby wyrazu, w wyniku czego zdarzają się pary wyrazów, których znaczenie zmienia się wraz ze zmianą pozycji akcentu, np. *уже́* (już) *у́же* (węższy) lub ruchomy (jego miejsce może się zmieniać przy odmianie wyrazu), np. *ры́ка* (M. l.poj.), *рыку́* (D. l.poj.), *ры́ку* (B. l.poj.), *за́ рыку* (B. l.poj.), *ры́ку* (M. l.mn.), *рыка́м* (C. l.mn.), *ры́ку* (B. l.mn.), *рыка́ми* (N. l.mn.) (JAKUBOWSKI 1967: 4–8; GRZYBOWSKI 2006: 31–32). Błąd akcentuacyjny może zaburzyć percepcję, a na-

wet zakłócić proces komunikacji, por. *ды́ху* (duchy) – *дыху́* (perfumy), *цо́ум* (kosztuje) – *цоу́м* (stoi), *до́м* (dom) – *до́ма* (w domu) – *дома́* (domy).

Ponadto w przypadkach, kiedy ruchomość miejsca akcentu prowadzi do zamiany samogłosek akcentowanych na nieakcentowane (alternacji), np. *о́стров* (wyspa) – *остро́ва* (wyspy), powstaje kolejny problem związany z opanowaniem prawidłowych nawyków fonetycznych. Podczas wymowy istotna różnica jakościowa dotyczy artykulacji samogłosek w zależności od pozycji zajmowanej przez sylabę nieakcentowaną. „Artykulacja samogłosek w sylabach nieakcentowanych jest słabsza, mniej wyrazista, czasem bardzo zredukowana i pozbawiona dyftongoidalności” (GRZYBOWSKI 2006: 33). Sylaby stojące bezpośrednio przed akcentem wykazują I stopień redukcji, który jest określany jako słaby. Sylaby w innych pozycjach przed akcentem i po nim cechuje II stopień redukcji; są one „znacznie skrócone i nie mają własnego wyraźnego brzmienia. Ich artykulacja niemal całkowicie zależy od kontekstu konsonantycznego” (GRZYBOWSKI 2006: 38). Na przykład bardzo istotne jest prawidłowe zredukowanie samogłoski [o]. Jeśli występuje ona w pierwszej sylabie przed akcentem po spółgłoskach twardych, jest określana jako „a nieakcentowane” i pod względem akustycznym zbliżona jest do [a] akcentowanego, choć różni się od niego nieco mniejszym rozwarciem ust. Na piśmie „a nieakcentowane” jest oznaczane za pomocą litery [o], ale także [a], np. *водá* (woda), *могý* (mogę), *шала́и* (szałas). Natomiast w II stopniu redukcji głoski [a] i [o] mogą przechodzić do centralnej pozycji zredukowanej [ɤ], stając się samogłoską nielabializowaną, której parametry artykulacyjne określa się jako średni stopień rozwarcia i szereg środkowo-tylny (GRZYBOWSKI 2006: 36–39). Z kolei głoski [e] i [ɤ] w pozycji przed akcentem, np. w wyrazach *язы́к* (język), *Евро́па* (Europa), przechodzą w dźwięk zbliżony do [i]. Zmiana sposobu artykulacji samogłosek w zależności od ich pozycji akcentowej jest istotnym elementem opanowania normatywnej wymowy rosyjskiej.

Niezastosowanie redukcji jest naruszeniem norm języka rosyjskiego, co określane jest terminami lingwistycznymi „ikanie” i „okanie”. „Ikanie” nazywa brak redukcji głosek [e] i [ɤ], „akanie” – nieróżnicowanie wymowy głosek [o] i [a] w sylabie akcentowej oraz nieakcentowej i wymówienie ich z taką samą siłą i z jednakowym brzmieniem, np. w słowie *водá* [b[a]dá] (woda), *нока́* [p[a]ká] (cześć) (WALCZAK 2018: 19, 39). Natomiast „okanie” wskazuje na brak zamiany [o] na krótkie zredukowane [a] w sylabach poprzedzających akcent, np. *е[ɔ]дá*, *з[ɔ]л[ɔ]дá*. Warto dodać, że „okanie” cechuje wymowę osób posługujących się niektórymi dialektami wschodniosłowiańskimi i również z tego powodu nie może być tolerowane w procesie nauczania normatywnego języka rosyjskiego.

3. Nauczanie wymowy w praktyce dydaktycznej rusycystycznej

Mowa, z perspektywy jej fizjologii, jest uznawana za czynność nabytą, która uruchamia około tysiąca rozmaitych mięśni układu fonacyjnego i artykulacyjnego. Ponadto demonstrowuje się ona nawykami. W języku ojczystym nawyki wykształcane są we wczesnym dzieciństwie pod wpływem bodźców docierających z otoczenia i nieustannych wysiłków artykulacyjnych dziecka. W procesie uczenia się języka obcego mowa jest czynnością wtórną wobec już ukształtowanych nawyków języka ojczystego. Podczas jej kształtowania należy doprowadzić do uruchomienia na nowo zestrojów ruchowych tak, by dostosować je do zasad i praktyki artykulacji głosek nowego języka, a więc wykonać ogromną pracę modelującą aparat mowny i słuchowy (MARUSZEWSKI 1976).

W nauczaniu języka rosyjskiego aspekt ten nie jest jednak dostatecznie eksplikowany. Wskazuje na to sposób organizacji materiału w podręcznikach skierowanych do uczniów szkół, słuchaczy kursów i lektoratów. Znajdujemy w nich znikomy procent ćwiczeń służących kształceniu prawidłowej wymowy i akcentuacji. Nauka fonetyki bywa skorelowana z innymi podsystemami języka (graficznym w zakresie nauki alfabetu, gramatycznym, leksykalnym), jednak bez wyraźnego nacisku na konieczność przestrzegania zasad wymowy charakterystycznej dla języka rosyjskiego. Nie poświęca się uwagi kształceniu słuchu mownego. Tymczasem jest on złożoną umiejętnością umożliwiającą rozróżnianie wyrazów, które zbudowane są z fonemów danego języka. Uwrażliwienie ucznia na kształcenie słuchu mownego ma znaczący wpływ na poprawną, zgodną z przyjętymi normami artykulację i prozodyzację w obrębie konkretnego języka. Produkcja mowy rosyjskiej przez Polaka bez uprzednio ukształtowanej świadomości artykulacyjnej prowadzi najczęściej do uruchomienia transferu negatywnego. Manifestuje się on błędnym przeniesieniem nawyków artykulacyjnych zakodowanych w języku polskim na wymowę rosyjską, co skutkuje wadliwym brzmieniem.

4. Ocena umiejętności w zakresie wymowy w języku rosyjskim

Problem niezadowalająco rozwiniętej kompetencji fonetycznej, z którym stykamy się w praktyce językowej, zostanie zilustrowany obserwacjami. Ich istotą jest ustalenie, jakie usterki można uznać za typowe dla Polaków uczących się języka rosyjskiego oraz czy w warunkach nauczania tzw. szkolnego można stworzyć warunki sprzyjające poprawie tej sytuacji.

4.1. Zakres obserwacji

Przedmiotem do dyskusji jest ocena umiejętności w zakresie artykulacji rosyjskiej studentów, z którymi rozpoczęłam współpracę w październiku 2018 roku. Obserwacji poddano 159 osób, które uczą się języka rosyjskiego w ramach lektoratu na poziomie A1. Język rosyjski jest dla nich drugim lub kolejnym językiem obcym. 44 spośród obserwowanych osób to studenci, którzy mieli za sobą dwa semestry nauki rosyjskiego (60 godzin). 115 to osoby zaczynające naukę rosyjskiego. W obu grupach zdarzają się także tzw. ukryci początkujący (język rosyjski był ich przedmiotem szkolnym w gimnazjum, liceum). Można szacować, że stanowią oni około 5–10% ogółu uczących się na lektoracie.

4.2. Przebieg obserwacji

Materiałem empirycznym, służącym za podstawę obserwacji, były pliki dźwiękowe w formacie mp3, które studenci przysyłali do wykładowcy w ramach zadania domowego. Materiał wyjściowy stanowiło pięć krótkich tekstów (dialogi lub monologi) z życzeniami świątecznymi. Podlegał on odpowiedniemu opracowaniu dydaktycznemu w czasie zajęć, a mianowicie:

- 1) został wprowadzony na zajęciach wraz z komentarzem leksykalno-gramatycznym oraz ze wzorcem artykulacyjnym w postaci nagrania rodowitego użytkownika języka (płyta CD);
- 2) był trenowany na zajęciach w następujących sekwencjach:
 - powtarzanie głośne po jednym zdaniu za lektorem (imitacja);
 - powtarzanie z jednosylabowym (jednosekundowym) opóźnieniem za lektorem (ślepy *shadowing*);
 - czytanie po jednym zdaniu za lektorem;
 - czytanie z jednosylabowym opóźnieniem za lektorem (*shadowing*);
 - czytanie równoczesne z lektorem w taki sposób, by głosy lektora i studentów pokrywały się z sobą;
 - czytanie samodzielne i korekta wykładowcy.

Na podstawie wprowadzonych tekstów została zadana praca domowa. Spośród dostępnych pięciu tekstów studenci wybierali dwa dowolne z nich, nagrywali ich czytanie i przysyłali do oceny. Poproszono ich także o skompiłowanie własnych życzeń świątecznych/noworocznych dla wykładowcy i przesłanie ich nagrania w celu weryfikacji. Do dyspozycji studentów był materiał pomocniczy w postaci kserokopii tekstów oraz nagrań wypowiedzi rodowitego użytkownika.

4.2.1. Pierwszy etap obserwacji

Studenci chętnie przystąpili do wykonania zadania domowego. Zastosowano następujące kryteria oceny: liczba wyrazów fonetycznych¹ odczytanych prawidłowo i z zachowaniem zasad artykulacji przekładała się na liczbę uzyskanych punktów. Punkty zostały przeliczone na procenty, a ocena wyliczona według następującej skali: 0–59% prawidłowo odczytanych wyrazów – niedostateczny, 60–68% – dostateczny, 69–74% – dostateczny plus, 75–83% – dobry, 84–89% – dobry plus, 90–100% – bardzo dobry. Każdy tekst zawierał około 20 słów. Średnia liczba usterek wynosiła 8, co przekłada się na 40% poprawności wykonania zadania. Przesłane nagrania zawierały tak dużą liczbę błędów, że tylko 4 z nich można było uznać za satysfakcjonujące (ze względów motywacyjnych uznałam, że pozytywną informacją zwrotną będzie ocena dobra lub wyższa). Każdy student otrzymał drogą elektroniczną komentarz z wyszczególnieniem popełnionych usterek wraz z prośbą o powtórne nagranie – bez podania oceny, jaką otrzymuje. W drugim terminie wszystkie prace zostały ocenione pozytywnie, tzn. na ocenę minimum dobrą (i tylko ta ocena figurowała na liście ocen).

W dalszej części podrozdziału zostaną zamieszczone dwa teksty, które były najchętniej wybierane przez studentów, oraz przykładowy tekst z informacją zwrotną ze wskazaniem popełnionych błędów, kierowany indywidualnie do każdego ze studentów. Uwzględniono w nim jedynie te uchybienia, które zostały popełnione przez konkretną osobę. W opisie usterek nie posługuję się zapisem fonetycznym ani tzw. uproszczonym zapisem fonetycznym, co wiąże się ze specyfiką pracy na lektoracie (jedne zajęcia w tygodniu, wykształcenie niefilologiczne studentów). Transkrypcja fonetyczna przyjęta w języku rosyjskim wprowadza dodatkowe znaki wskazujące na stopień redukcji, czyli skrócenia i osłabienia samogłosek w sylabach nieakcentowanych w zależności od ich położenia względem akcentu. Na przykład [ə] stosowane jest na oznaczenie samogłoski *a* i *o* w sylabach niebezpośrednio przedakcentowych i poakcentowych, wymawianych jako krótki dźwięk pośredni pomiędzy polskim [a] i [y]; [ē] oznacza dźwięk zbliżony do polskiego [e], ale wymawiany znacznie dłużej i mocniej, a w pisowni rosyjskiej wyrażony literą [э]; znak [y] zapisany w transkrypcji wskazuje na wymowę samogłoski [ə] występującej w sylabie przedakcentowej itd. Odwoływanie się do zapisu transkrypcji wiązałoby się z koniecznością opanowania przez uczących się w czasie dwu pierwszych miesięcy nauki dodatkowego kodu zapisu, obok dwu niezbędnych, tj. cyrylicy

¹ Wyrazy fonetyczne są sekwencjami sylab podporządkowanymi jednemu akcentowi. Mogą one być większe od wyrazów jako jednostek leksykalnych lub gramatycznych. Wyrazy fonetyczne tworzone są poprzez połączenie wyrazów gramatycznych akcentogennych posiadających własny akcent (np. rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki, czasowniki) i wyrazów nieakcentogennych (np. przyimki, spójniki, niektóre formy zaimków) (GRZYBOWSKI 2006: 31).

w wersji drukowanej (czytanie) i cyrylicy w wersji pisanej (pisanie), co ilustruje przykład:

Бы́стро, бы́стро – ‘szybko’ pisane dużą i małą literą w zapisie tekstu czytanego,

Быстро, быстро – ‘szybko’ pisane dużą i małą literą w tekście pisanym,

Быстро [bŭstrə] – ‘szybko’ w uproszczonej transkrypcji.

W obawie przed tym, że wprowadzenie trzech różnych sposobów zapisu mogłoby wykraczać poza realne możliwości cyklu nauczania i zniechęcić część studentów do nauki, decyduję się na wskazanie popełnianych błędów poprzez zapis wymowy rosyjskiej za pomocą znaków języka polskiego wraz z opisowym wyjaśnieniem, a raczej przypomnieniem, zasad fonetycznych.

1.

- Здравствуйте, Ге́нри!
- Здравствуйте, Ви́ктор!
- Ге́нри, поздравляю вас с Но́вым го́дом. Желáю вам в Но́вом годѹ успéхов в рабóте, сча́стья, здо́ровья.
- Спаси́бо, Ви́ктор. Я то́же поздравляю вас и желáю вам всего́ са́мого-са́мого хоро́шего.

Komentarz skierowany do studenta:

- Здравствуйте, Ге́нри!
- Здравствуйте, Ви́ктор! [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a]
- Ге́нри, поздравляю вас [o] *przed akcentem czytamy jak krótkie* [a] с Но́вым го́дом [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a]. Же́лáю *po* [ž] *zawsze wymawiamy twardy dźwięk* вам в Но́вом годѹ успéхов в рабóте, сча́стья *miękkie* [š] i [ć], здо́ровья. [o] *przed akcentem czytamy jak krótkie* [a]
- Спаси́бо [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a], Ви́ктор [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a]. Я то́же поздравляю вас и желáю вам всего́ са́мого-са́мого [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a] хоро́шего *po* [sz] *zawsze czytamy twardo*.

2.

Дорого́й Са́ша!

Поздравляем тебá с Но́вым го́дом! Желáем тебé в Но́вом годѹ прéжде всего́ сча́стья в личнóй жи́зни, крéпкого здо́ровья, а та́кже больш́их успéхов в спóрте.

Твои́ друзья́ Ната́ша и Ё́горь

Кomentarz skierowany do studenta:

Дорогой Саша!

Поздравляем [o] *przed akcentem czytamy jak krótkie* [a] тебя с Новым годом! Желаем *po [ż] czytamy twardo* тебе в Новом году прежде всего счастья в личной [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a] жизни *po [ż] czytamy twardo*, крепкого здоровья, а также больших *po [sz] czytamy twardo* успехов [o] *po akcencie czytamy jak krótkie* [a] в спорте.

Твой другъя Наташа и Игорьъ *znak miękki zmiękcza* [r].

4.2.2. Wnioski

Podczas oceny zadania i analizy nadesłanego materiału nasuwa się kilka spostrzeżeń.

Okres uczenia się języka rosyjskiego (niecałe trzy miesiące w przypadku studentów I roku; trzeci semestr w przypadku studentów II roku; klasy gimnazjalne lub licealne w przypadku studentów tzw. ukrytych początkujących, którzy uczestniczą w zajęciach grupy studentów II roku) nie wpływa znacząco na zadowalające efekty w zakresie opanowania wzorców artykulacyjnych rosyjskich. W każdej grupie odnotowano zbieżne usterki. O ile w aspekcie jakościowym badane grupy nie wykazywały różnic, o tyle w aspekcie ilościowym zaobserwowano znaczące dysproporcje. Osoby, które od początku cyklu zajęć rozwijały świadomość fonetyczną i poddawane były częstym treningom fonetycznym, popełniały zdecydowanie mniej błędów niż pozostali studenci. Można zatem przyjąć, że:

- 1) istnieją błędne wzorce artykulacyjne typowe dla Polaków, które są obserwowane na początkowym etapie nauczania i powielane na kolejnych;
- 2) czas przeznaczony na opanowanie prawidłowej wymowy rosyjskiej nie jest decydującym kryterium w osiąganych efektach kształcenia w omawianym zakresie; błędy w wymowie nie znikają, a wręcz utrwalają się;
- 3) rozwijanie świadomości fonetycznej i wdrażanie nawyków artykulacyjnych skutkuje osiąganiem lepszych efektów kształcenia, mimo stosunkowo krótkiego czasu przeznaczonego na naukę.

4.2.3. Drugi etap obserwacji

Kolejnym etapem zadania domowego było skompilowanie życzeń dla wykładowcy i przesłanie ich wersji pisemnej oraz dźwiękowej do sprawdzenia. Poniżej wzór wykonanego zadania wraz z przykładowym komentarzem kierowanym do studenta:

Уважаемая Изабелла Новак!²

Поздравляю Вас с Новым годом. Желаю Вам всего самого доброго и хорошего, счастья в личной жизни, успехов в работе, улыбки на лице, а также крепкого здоровья.

Ваш студент Томэк

Komentarz skierowany do studenta:

Уважа́емая *Błędny akcent, akcentujemy pierwsze [a], a nie ostatnie* Изабе́лла *rosyjskie [ɪ], ale nie polskie [i]* Новак!

Поздра́вляю [o] *przed akcentem = krótkie [a]* вас с Но́вым го́дом [o] *po akcencie = krótkie [a]*. Же́лаю *po [ʒ] czytamy twardo* вам всего́ *akcent pada na [o] nie na [e]* са́мого [o] *po akcencie = krótkie [a]* до́брого *wyraźnie wydłuży [o] akcentowane, wszystkie [o] po akcencie = krótkie [a]* и хоро́шего *po [sz] czytamy twardo, сча́стья mię́ккие [ś] i [ć], в ли́чной жи́зни po [ʒ] czytamy twardo, успе́хов в рабо́те, улы́бки на ли́це akcent pada na [e] nie na [i], а та́кже кре́пкого [o] po akcencie = krótkie [a] здо́ровья znak mię́кки w tym otoczeniu wymawiamy jak [i]*.

W swoich autorskich tekstach studenci powielali (poza nielicznymi modyfikacjami) zdania użyte w tekstach czytanych. We wszystkich przypadkach błędy, które wystąpiły w czytaniu tekstów podręcznikowych, były powielone w życzeniach składanych we własnym imieniu. Uznać zatem można, że błędna wymowa utrwalona w czytaniu tekstu (reprodukcji) przenosi się na sposób wymowy tekstu własnego (produkcję).

Z uwagi na fakt, że tekst pisany nie wymaga stawiania kreski akcentowej, podobnie zresztą jak każdy tekst drukowany nieprzeznaczony do celów dydaktycznych, w tekstach autorskich pojawiły się dodatkowe uchybienia, nieobserwowane podczas czytania tekstu z podręcznika. Niektórzy studenci w preparowanych tekstach nie rozpoznali w sposób właściwy sylaby akcentowanej i wydłużali niewłaściwe głoski. Wnikliwa analiza odsłuchów uzmysłowiła, że czytali oni teksty podręcznikowe nie dość płynnie i w niezadowalającym tempie.

² W tekście pisanym (odręcznie, na komputerze) stawianie akcentu w języku rosyjskim nie jest praktykowane ani zalecane.

4.2.4. Wnioski

Porównując rezultaty osiągnięte przez poszczególnych studentów podczas wykonania pierwszej i drugiej części zadania domowego, można zaobserwować znaczącą korelację między nimi. Osoby, które nie włożyły pożądanego nakładu pracy w trening głośnego czytania tekstu wyjściowego, co manifestowało się brakiem pożądaney płynności, nie opanowały prozodii w sposób nawykowy. Najprawdopodobniej nie doszło u nich do utorowania odpowiednich dróg nerwowych, które byłoby wynikiem częstego przechodzenia przez nie tych samych impulsów, np. czucia głębokiego wymawianych głosek czy właściwych impulsów ruchowych mięśni aparatu artykulacyjnego, prowadzących do zautomatyzowania ruchów (AITCHISON 1991: 44). Sugeruje to, że częste powtarzanie danego wzorca artykulacyjnego w tekście dydaktycznym z zaznaczonym akcentem, np. podczas imitacji, czytania głośnego, skutkuje wykształceniem bezrefleksyjnego i poprawnego czytania tekstu niedydaktycznego, tj. bez zaznaczonego akcentu. Można zatem wnioskować, że płynność i dobre tempo podczas imitacji zdają się kluczowe dla osiąganých wyników w omawianym zakresie.

5. Wskazówki dydaktyczne

Reasumując sformułowane spostrzeżenia, można wskazać listę najczęściej występujących błędów naruszających normy języka rosyjskiego – wraz z propozycją racjonalizacji nauczania wymowy rosyjskiej. Zaliczamy do nich:

- 1) wskazanie minimum fonetycznego; na poziomie A1 najbardziej newralgiczne wydają się trudności przedstawione w tabeli 1;
- 2) w przypadku dźwięków trudnych czy niemożliwych do opanowania wskazanie na konieczność korzystania z substytutów, które są ekwiwalentne; należy za nie uznać takie jednostki języka polskiego, które mogą być przenoszone do języka rosyjskiego bez utraty funkcji znaczeniowej jednostek wyższego rzędu – wyrazów, zdań; porównując systemy fonematyczne języków rosyjskiego i polskiego, daje się wskazać zadowalające substytuty, w tym dla najbardziej problematycznego dźwięku, jakim jest zębowe twarde rosyjskie [ɬ] wyrażone literą *л*; i choć nie zachodzi całkowita zbieżność artykulacyjna pomiędzy nimi, to zaproponowana zamiana spełnia kryterium minimalnej poprawności na poziomie opanowania języka A1; substytuty wskazano w tabeli 1;
- 3) uświadamianie wagi akcentu wyrazowego dla procesu komunikacji (zmiana znaczenia) oraz dla ogólnego brzmienia przekazu (melodia języka), co

wynika z różnicy między charakterem polskiego i rosyjskiego akcentu; dla akcentu rosyjskiego istotne są iloczasy i napięcie artykulacyjne; samogłoska w sylabie akcentowanej jest dłuższa od samogłosek nieakcentowanych, a jej wymowie towarzyszy większe napięcie narządów artykulacyjnych, tworzących wyrazisty kanał głosowy; samogłoski nieakcentowane wymawiane są krócej, z mniejszym napięciem narządów mowy (GRZYBOWSKI 1983: 81).

Tabela 1

Artykulacja rosyjska – podstawowe trudności

Trudność	Przykład	Rodzaj błędu	Wymowa nienormatywna	Wymowa normatywna (substytut)
Wymowa dźwięku [o] w sylabie przed- i poakcentowej	поздравляю го́дом	Brak redukcji dźwięku [o] przed akcentem i po akcencie – jest to tzw. wymowa okająca. Należy ją uznać za chyba najbardziej rozpowszechnioną odmianę wymowy rosyjskiej obserwowaną u Polaków. Ponieważ ta właściwość jest charakterystyczna dla nienormatywnego (gwarowego) języka rosyjskiego (cechuje niektóre dialekty wschodniosłowiańskie – ukraiński i białoruski), to powinna być bezwzględnie wyrugowana z języka studentów. Nie świadczy ona bowiem o specyfice języka Polaków, ale rodzi konotacje z wymową jednoznacznie uznawaną za nieliteracką i nienormatywną.	[pozdrawljaju] [godom]	[pazdrawljaju] [godam]
wymowa dźwięku [ɫ]	желаем	Polskie [ɫ]. Brak bezpośredniego odpowiednika w języku polskim. W charakterze substytutu można wykorzystać tzw. sceniczne polskie [ɫ] (w jego uświadomieniu pomaga słuchanie piosenek Ewy Demarczyk, Czesława Niemena), polski dźwięk [u] lub wyciszony dźwięk [ɫ]. Nigdy nie [ɫ], ponieważ taki dźwięk istnieje w języku rosyjskim i jest oznaczony graficznie	[żelajem]	[żelajem]

		<p>poprzez połączenie [л] i znaku miękkiego [ь]. Różnica fonematyczna [л] i [ль] w szczególnych przypadkach różnicuje znaczenie wyrazów, por.</p> <p><i>угол</i> ‘kąć’ <i>уголь</i> ‘węgiel’ <i>полка</i> ‘półka’ <i>полька</i> ‘Polka’.</p> <p>Nie zachowując właściwych językowi rosyjskiemu różnic pomiędzy dźwiękami wyrażonymi literami [л], [ль], doprowadzamy do zlewania się tych fonemów, co w konsekwencji doprowadza do szumu komunikacyjnego.</p>		
połączenia [жи] [же]	жизни желаю	Połączenia czytane miękko, zgodnie z zasadą pisowni, a nie wymowy.	[żizni] [żełaju]	[żyzni] [żełaju]
połączenia [ши] [ше]	больших, хорошего	Połączenia czytane miękko, zgodnie z zasadą pisowni, a nie wymowy.	[charosziwo]	[charoszewa]
wymowa dźwięku [ч]	личной	Wymowa głoski w sposób twardy, zbliżony do języka polskiego [licznój].	[licznaj]	[lićnaj]
wymowa dźwięku [щ]	счастья	Artykulacja dwu odrębnych twardych dźwięków [sz] + [cz] lub wymowa [sz].	[szczastja] [szastja]	[ściastja]
akcent wyrazowy	с Но́вым го́дом	Nieumiejętność wydłużenia sylaby akcentowanej w odpowiednim miejscu.	[s nowym godam]	[s nówym gódam]

Źródło: Opracowanie własne

Nasuwa się pytanie: Jakimi metodami pracy należy wpływać na poprawę jakości kształcenia w zakresie kształtowania nawyków prawidłowej wymowy w języku rosyjskim? Na podstawowym etapie nauczania powinno być ono nieodłącznym elementem niemal każdego zajęcia i pracy domowej. Oprócz metody artykulacyjnej (podawanie instrukcji fonetycznych, np. objaśnianie miejsca oraz sposobu artykulacji danego dźwięku) istnieje wiele technik pracy ułatwiających wdrażanie nawyków mownych, a wśród nich:

1) ćwiczenia percepcyjne:

- zaznaczanie usłyszanej głoski – zakreślanie na kolorowo liter, którym odpowiada akcent wyrazowy, szczególnie newralgicznej głoski [o] lub liter, w których nastąpiła redukcja dźwięku z [o] do [a];
- słuchanie nagrania, imitacja zdania po cichu i stawianie akcentu przez zaznaczenie kreski akcentowej;
- określanie emocji nadawcy;

2) ćwiczenia artykulacyjne:

- znajdowanie podobieństw w wymowie wyrazów rosyjskich i polskich: *жизнь* – życie, żywiec; *шифр* – szyfr, szyba; *шеlest* – szelest, szelki; *цена* – cena, cera;
- ćwiczenia o charakterze logopedycznym, które uświadamiają sposób ułożenia języka lub warg, co pomaga ustawić aparat mowny adekwatnie do wymogów danej głoski obcej; wymowę można kontrastować z językiem ojczystym, np. rosyjskie *мама* – wargowe, zaokrąglone polskie *mama* – wargowe, usta otwarte na płasko; *был* – końcówka języka dotyka podniebienia górnego i zębów, boki języka są odsunięte od zębów, a środek języka wyraźnie obniżony, podczas gdy jego tylna część przesuwa się w stronę podniebienia górnego, podobnie jak przy polskiej głosce [u]; wargi są położone neutralnie;
- dryle fonetyczne, czyli powtarzanie na głos chórem i indywidualnie nowych wyrazów, wyrażeń;
- tzw. łamańce językowe (*скороговорки*) stosowane jako przerywnik językowy, np. utrwalające nawyk wymowy miękkiego [ч], twardego [л] [ль] itd., np. *Четыре чёрных чумазеньких чертёнка чертили чёрными чернилами чертёж*; *Черепаха не скучая час сидит за чашкой чая*; *Мама мыла мылом Милу, Мила мыла не любила*; *От топота копыт пыль по полю летит*;
- czytanie tekstów techniką *shadowing*, które wyrabia prawidłowe wzorce artykulacyjne oraz tempo wymowy zbliżone do tempa wymowy naturalnego użytkownika języka;
- nagrywanie czytania tekstów i wysłanie nagrań do oceny nauczycielowi;
- piosenki – słuchanie i śpiewanie.

6. Podsumowanie

Podczas nauczania języka rosyjskiego kluczowe znaczenie ma uświadomienie wagi poprawnej wymowy dla ogólnego efektu, jaki osiągają uczący się w procesie kształcenia. Ważne jest również stworzenie przez prowadzącego

warunków sprzyjających opanowaniu prawidłowej wymowy, a także autorski dobór materiałów i technik pracy w tym zakresie. Jest to szczególnie istotne w początkowym okresie nauki, kiedy poprzez racjonalne postępowanie dydaktyczno-metodyczne można zapobiec powstawaniu złych nawyków artykulacyjnych, trudnych do usunięcia na dalszych etapach nauczania. Próba uelastycznienia drewnianego języka w celu uwrażliwienia na brzmienie i wymowę nauczanego języka jest jednak nie tylko pożytecznym treningiem, ale i dobrą zabawą oraz uatrakcyjnieniem zajęć. Moje doświadczenia pokazują, że konsekwentnie stawiane wymagania względem opanowania prawidłowych wzorców fonetycznych dają dobre rezultaty i wpływają pozytywnie na efekty kształcenia. Wartością dodaną jest to, że studenci podczas zajęć są pozytywnie zmotywowani i przyjaźnie nastawieni do nauki języka rosyjskiego.

Bibliografia

- AITCHISON J., 1991: *Ssak, który mówi. Wstęp do psycholingwistyki*. [Przeł. M. CZARNECKA]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GRZYBOWSKI S., 1983: *Podstawy fonetyki rosyjskiej dla Polaków*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- GRZYBOWSKI S., 2006: *Podstawowe wiadomości z fonetyki rosyjskiej*. Piła: PWSZ im. S. Staszica.
- JAKUBOWSKI W., 1967: *Akcent i wymowa w języku rosyjskim*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- MARUSZEWSKI M., 1976: *Mózgowe mechanizmy czynności nadawania i odbioru mowy*. W: SIATKOWSKI S. (red.): *Nauczanie języka rosyjskiego a językoznawstwo i psychologia*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- RUSIECKI J., 1993: *Rozwijanie sprawności słuchania ze zrozumieniem; podstawy teoretyczne i propozycje ćwiczeń*. „Języki Obce w Szkole”, nr 4, s. 296–303.
- SZYMONIUK M., ZYCH A., 2008: *Skrypt z fonetyki teoretycznej i fonologii języka rosyjskiego (z ćwiczeniami)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- WALCZAK J., 2018: *Fonetyka rosyjska. Praktyczny przewodnik po wymowie i intonacji z ćwiczeniami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wooden language – the difficulties in mastering Russian pronunciation

Abstract: The aim of the article is to present the issue of mastering correct pronunciation in the Russian language by Poles. As a result of the common belief that the languages' similarity is the factor of simplified communication, the topic is given insufficient attention in linguistic education. Moreover, the interference of these first and second languages is often understated, despite the fact that it has a strong influence on the phonetics and, de facto, hinders the communication.

The obtained empirical research (mp3 records of students' reading) was analysed in order to observe phonetic and prosodic competences. Moreover, the results of the research include glottodidactic recommendations, such as the techniques of implementing the correct articulatory and prosodic habits in Russian learning.

Key words: phonetics and phonology, articulation, prosody, interference, language competences